

Jerzy Danielewicz, Gabriel Brząk

W sprawie przynależności historyka do szkoły

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne 11, 163-180

1956

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z Katedry Zoologii Wydziału Zootechnicznego W.S.R. w Lublinie
Kierownik: prof. dr Gabriel Brzęk
i z Katedry Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej
Wydziału Humanistycznego UMCS
Kierownik: prof. dr Juliusz Willaume

Jerzy DANIELEWICZ i Gabriel BRZĘK

W sprawie przynależności historyka do szkoły

По вопросу принадлежности историка к „школе”

Autour de l'appartenance de l'historien à une école

Znajomość historii dziejopisarstwa polskiego poczyniła w ostatnim piętnastoleciu znaczne postępy dzięki inicjatywie szeregu badaczy, a w szczególności prof. M. H. Serejskiego (Łódź). Chociaż rozwój naszego dziejopisarstwa jest już w ogólnych zarysach poznany, to jednak nie wszystkie jego problemy są w równej mierze opracowane. Wystarczy zwrócić uwagę chociażby na rozmaicie przez poszczególnych autorów interpretowane zagadnienie przynależności historyka do danej szkoły i reprezentowanego przez nią kierunku.

Tak np. zwykło się łączyć działalność dziejopisarską wybitnego historyka poznańskiego z okresu międzywojennego A. M. Skałkowskiego z lwowską szkołą Szymona Askenazego. Przemawia za tym nie tylko prowadzenie przez Skałkowskiego seminarium z dziedziny będącej specjalnością Askenazego, ale także fakt ogłoszenia przez niego rozprawy doktorskiej pt. *J. H. Dąbrowski, 1755—1795* w IV tomie „Monografii w zakresie dziejów nowożytnych”, wydawanych przez Askenazego. Tymczasem Skałkowski zarówno w rozmowie z uczniami, jak i w nekrologu Askenazego sprzeciwiał się temu pogładowi. Jeśli chodzi o pracę doktorską, to twierdził, iż jej opiekunem oraz promotorem w przewodzie doktorskim był Tadeusz Wojciechowski, co odpowiada istotnemu stanowi rzeczy na Uniwersytecie Lwowskim, gdzie seminarium Askenazego miało charakter nieoficjalny, gdyż jego kierownik nie był członkiem komisji

egzaminacyjnej. W późniejszym okresie Askenazy zarzucał uczniowi, że ten „z palca wyssał” relację o gwałtach legionistów polskich we Włoszech¹, uczeń natomiast w nekrologu podkreślał długotrwałą ze swym mistrzem rozłąkę spowodowaną kilkuletnimi własnymi badaniami archiwalnymi w Paryżu, Askenazego zaś w Petersburgu, która doprowadzić miała do rozdzwieńców; „wino” uprzednio dobrych stosunków zmieniło się w „kwas” wzajemnej niechęci².

Przyjęła się również maniera, zmierzająca w imię trwalszego usystematyzowania kierunków dziejopisarskich, do podciągania „uczniów uczniów” jako epigonów w krąg problematyki założyciela szkoły, choćby w konkretnym przypadku można zauważyć raczej przeciwstawne stanowisko późniejszego badacza³. Niewątpliwie uczniów Askenazego cechują wspólne znamiona twórczości, jak np. będące wynikiem przesadnego pozytywistycznego obiektywizmu suche relacjonowanie faktów bez oceny, cytowanie *in extenso* lub streszczanie dokumentów bez komentarzy, czy też w dziedzinie sądów merytorycznych jednolita opinia w sprawach zasadniczych, jak np. pochlebna ocena Napoleona czy też niechętny stosunek do lewicy emigracyjnej⁴. Z drugiej strony wśród uczniów Askenazego zaznaczają się różne grupy nie tylko pod względem doboru tematyki naukowej, lecz także pod względem zabarwienia politycznego. Tak np. Skałkowski jest powszechnie uważany za czołowego przedstawiciela kierunku endeckiego⁵, a przecież jak to pogodzić ze zwalczaniem przez niego *numerus clausus* i getta ławkowego? Natomiast w twórczości Skałkowskiego w okresie międzywojennym zauważyć można, widocznie pod wpływem kontaktów z obszarniczo-ziemiańską sferą w Wielkopolsce, stopniową ewolucję jego poglądów w kierunku prawicowym, co ujawniło się w punkcie szczytowym w jego powojennej trzynomowej monografii o margrabim Aleksandrze Wielopolskim. Na przykładzie Skałkowskiego możemy więc obserwować wzajemny wpływ środowiska na historię, który ćwierć wieku wcześniej wyraził swe poniekąd liberalne poglądy, m. in. czterokrotnie wytykając Kościuszcze jednorazowe użycie w Ameryce tytułu hrabiego⁶.

¹ Sz. Askenazy: *Napoleon a Polska*. Warszawa 1919, t. II, s. 330.

² Por. J. Dutkiewicz: *Szymon Askenazy i jego szkoła*. Warszawa 1958, s. 230, o samodzielności, tamże, s. 191.

³ Por. K. Tymieniecki: *Zarys dziejów historiografii polskiej*. Kraków 1948, s. 85.

⁴ Dutkiewicz: *op. cit.*, s. 213 n.

⁵ Ostatnio wg G. Zycha: *Rok 1807*. Warszawa 1957, s. 17; recenzja J. Willaume'a, „Przegląd Historyczny” 1958, s. 604. Życiorys skreślił Z. Grot: *Sp. prof. dr Adam Skałkowski*. „Przegląd Zachodni” 1951, nr 3—4, s. 691—94.

⁶ A. Skałkowski: *Kościuszkowie w świetle nowych badań*. Poznań 1924, s. 26, 30 i passim.

Przystępujemy z kolei do omówienia problemu „ucznia ucznia” wykorzystując metodę wywiadu z najbliższym nam znanym uczniem Skalkowskiego — Juliuszem Willaume. Swą działalność naukową rozpoczął już w r. 1924, ogłaszając na łamach „Kwartalnika Historycznego” *Memoriał Wielhorskiego z r. 1789*, omawiający szkodliwość reformy urbarialnej w Galicji⁷. Dbając o rozszerzenie podstawy źródłowej, oparł on na spalonych w r. 1944 materiałach Biblioteki Krasieńskich, oraz Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie biografię *Generała Józefa Wielhorskiego*, najbliższego współpracownika J. H. Dąbrowskiego w legionach i ks. J. Poniatowskiego w Księstwie Warszawskim. Wsunęta w biografii Wielhorskiego sprawa uzdrowienia stosunków panujących w ministerstwie wojny godziła w tezę Askenazego, głoszącą, że „gospodarka budżetowa Poniatowskiego w wydziale wojennym była ścisła, sumienna, porządna”⁸. W tym względzie miała swą wymowę dokonana przez Willaume’a poprawka mylnie przytoczonych przez Askenazego cyfr, określających oszczędności proponowane przez Wielhorskiego w memoriale Deputacji dla reform w r. 1810. Askenazy zamiast 7 079 656 zł podał „przeszło 6 mil. złp.”⁹. Za pracę o Wielhorskim, której streszczenie ukazało się w „Życiorysach zasłużonych Polaków wieku XVIII i XIX”, otrzymał Willaume w r. 1926 międzyrodowiskową nagrodę naukową im. Augustyna Cichowicza, przyznaną przez jury, w którym Warszawskie Towarzystwo Naukowe reprezentował prof. M. Handelsman, Poznańskie zaś Towarzystwo Przyjaciół Nauk prof. A. Skalkowski.

Biografię *Amilkara Kosińskiego* (Poznań 1930) Willaume oparł głównie na rękopisach Biblioteki Towarzystwa Przyj. Nauk w Poznaniu oraz na zbiorach rodzinnych Kosińskich w Koszutach. Wszakże „nie ograniczając się do archiwaliów poznańskich wykorzystał... korespondencję gen. Dąbrowskiego w rękopisach Biblioteki Ord. Krasieńskich i Archiwum Akt Dawnych w Warszawie”¹⁰. Główna zasługa autora tej pracy polega na wyjaśnieniu nieznannej jeszcze wówczas roli Kosińskiego w r. 1812.

Jeżeli w pracy Willaume’a o Wielhorskim znać raczej wpływ Askenazego w zakresie układu i stylu, to w biografii Kosińskiego przewaga materiału archiwalnego przypomina technikę pisarską Skalkowskiego. Negatywne stanowisko wobec osoby generała oraz sformułowań jego biografu zajął Janusz Staszewski na łamach „Przeglądu Historyczno-Wojskowego”, twierdząc, że charakterystyka generała wypadła zbyt korzy-

⁷ Por. J. Rutkowski: *Historia gospodarcza Polski*. Poznań 1950, t. II, s. 19.

⁸ Sz. Askenazy: *Ks. J. Poniatowski*. Warszawa 1905, s. 188 n.

⁹ *Tamże*, s. 302; sprostował Willaume: *Gen. J. Wielhorski*. Poznań 1925, s. 45; projekt Deputacji dla reform ogłosił J. Willaume w „Przeszłości”, Poznań 1935.

¹⁰ H. Wereszycki, rec., „Kwartalnik Historyczny” 1930, s. 604.

stnie¹¹. Tymczasem wady Kosińskiego zostały w życiorysie wielokrotnie podkreślone¹². Bardziej obiektywnemu recenzentowi po uwagach krytycznych nasunęły się inne wnioski. Zdaniem Henryka Wereszyckiego „zakończenie... daje zwięzłą charakterystykę generała, odznacza się trafnością i istotnym obiektywizmem... W sumie daje praca... materiału wiele, budzi zainteresowanie i niewątpliwie będzie bardzo pomocną każdemu badaczowi polskiemu epoki napoleońskiej, zwłaszcza w dziedzinie wojskowości”¹³.

Z kolei w artykule *La perte de Mantoue (1799)*, ogłoszonym w r. 1932 w „Revue des Études Napoléoniennes”, opierającym się na nie wydanej korespondencji gubernatora Mantui, gen. Foissac-Latoura, Willaume uzupełnił dane wyjaśniające tragedię drugiej legii polskiej, upamiętnioną w *Popiołach* Żeromskiego.

Jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej w r. 1930 rozpoczął Willaume wieloletnie gromadzenie materiałów archiwalnych do doby napoleońskiej w Polsce. Posłużyły one zrazu do oświetlenia kluczowego zagadnienia stosunku Napoleona do sprawy polskiej w r. 1812. W rozprawie *Misja polityczna Morskiego w 1812 r.*, ogłoszonej w „Kwartalniku Historycznym” 1933, na podstawie przechowywanej w paryskich Archives Nationales korespondencji hr. T. Morskiego Willaume sprowadza „drugą wojnę polską” do roli środka, a nie celu polityki napoleońskiej. Postawę cesarza wobec kwestii polskiej określił jako „stanowisko życzliwej neutralności”¹⁴. Do analogicznej konkluzji odmienną drogą doszedł L. Madelin, dostrzegając w polskiej polityce Napoleona „une sorte d'expectative simplement bienveillante”¹⁵. To sformułowanie stanowi antytezę wobec reprezentowanej przez szkołę Askenazego interpretacji tego problemu. Sam Askenazy po stwierdzeniu, że Napoleon w r. 1812 „nie dał ani polecenia, ani środków faktycznej możliwości” rozwinięcia kwestii przywrócenia Polsce niepodległości¹⁶, w jubileuszowym odczycie, wygłoszonym na posiedzeniu publicznym Akademii Umiejętności w Kra-

¹¹ Rec. i polemika J. Staszewskiego, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 1930, t. 2, s. 355—59; 1931, t. 3, s. 294—97. Ostatni głos J. Willaume’a: *Prawda o Kosińskim* w „Dzienniku Poznańskim”.

¹² Willaume: *Amilkar Kosiński*. Poznań 1930, s. 17, 54, 26, *pass*.

¹³ Rec. Wereszyckiego, „Kwartalnik Historyczny” 1930, s. 606.

¹⁴ Willaume: *Misja polityczna Morskiego w 1812 r.* „Kwart. Histor.” 1933, s. 72.

¹⁵ L. Madelin: *Napoléon*. Paris 1935, s. 343; por. rec. Willaume’a w „Kwart. Historycznym” 1935, s. 176.

¹⁶ Askenazy: *Dwa stulecia*. Warszawa 1910, t. II, s. 542 n.

kowie w r. 1912, postawił tezę, że celem wyprawy na Moskwę była odbudowa Polski¹⁷.

Tymczasem Skalkowski, uważając tematykę Księstwa Warszawskiego za ostatecznie zbadaną, nakłaniał swego ucznia do zajęcia się dobą Wielkiej Emigracji. Jako pierwszy z polskich historyków Willaume dotarł do zbiorów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Brukseli, które obok materiałów Biblioteki Raperswilskiej pozwoliły mu na oświetlenie przede wszystkim działalności Lelewela w Belgii¹⁸. Nie porzucając poprzedniej tematyki, Willaume jako owoc ośmioletniej pracy przedłożył w grudniu 1937 maszynopis *Fryderyka Augusta jako księcia warszawskiego*, który Skalkowski w charakterze recenzenta z ramienia Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk dopiero wobec grozy wojennej w maju 1939 zdecydował się zaopiniować do druku.

Zdając sobie sprawę z zachodzącej różnicy w ocenie kluczowych zagadnień, a nawet przyszedłszy do wniosku o potrzebie zmiany metody wykładu, Willaume podobnie jak niektórzy młodzi historycy z seminariów prowincjonalnych¹⁹, znalazł się w kręgu promieniowania szkoły Handelsmana. „Marceli Handelsman był, jak wiadomo, nie tylko jednym z najwybitniejszych, najbardziej aktywnych uczonych tego okresu, lecz właśnie historykiem reprezentatywnym dla polskiej nauki burżuazyjnej doby imperializmu”²⁰. Założenia metodologiczne, realizowane w swym seminarium, M. Handelsman tak określił:

„Chodziło mi o to, ażeby zdobyć nowy pogłębiony pogląd na rozwój naszego życia... Zadaniem moich poszukiwań było związanie rozwoju Polski z współcześnie dokonywującym się rozwojem wielkich narodów zachodnio-europejskich oraz wydobycie związku i wpływu życia polskiego na rozwój życia narodów sąsiednich środkowo-wschodnio- i południowo-europejskich. Zwróciłem uwagę na zblorowisko społeczne, starając się uchwycić przemiany dokonywujące się w nastrojach, poglądach, nastawieniu, umysłowości raczej całego narodu, aniżeli poszczególnych

¹⁷ Ask en a z y: *O sprawie polskiej w 1812 r. Szkice i portrety* (wyd. pośmiertne). Warszawa 1937, s. 112.

¹⁸ Willaume: *Konfederacja Narodu Polskiego w r. 1836*. „Kwartalnik Historyczny” 1936, s. 61—71, oraz *Z politycznej satyry Wielkiej Emigracji*. „Przeszłość” 1933, s. 69—72, 84—89, odb. Poznań b. r., s. 11.

¹⁹ Np. uczeń W. Konopczyńskiego, J. Dutkiewicz, uważa się częściowo za ucznia M. Handelsmana. Dutkiewicz: *M. Handelsman jako historyk dyplomacji Hotelu Lambert*. „Przegląd Historyczny” 1959, s. 13.

²⁰ W. Moszczeńska: *Twórczość M. Handelsmana w l. 1905/7 i 1917/8*. „Kwartalnik Historyczny” 1956, s. 111. „M. Handelsman zdobył sobie w świecie międzynarodowym historycznym pozycję, jakiej nie posiadał żaden z historyków polskich”. T. Manteuffel: *M. Handelsman w życiu naukowym Warszawy*. „Przegląd Historyczny” 1959, s. 7.

wybitnych jednostek... W odróżnieniu od metody biograficznej mógłbym swoją metodę nazwać socjo-psychologiczną”²¹.

Pod tym kątem widzenia, wzorując się na dziełach Handelsmana dotyczących epoki napoleońskiej, Willaume starał się nie tylko o przedstawienie w monografii o Fryderyku Augustacie wielostronnej problematyki, lecz również w zakresie formy zewnętrznej dostosował ją do typu wydawnictw Warszawskiego Towarzystwa Naukowego. W tym samym czasie, gdy Handelsman w przeglądzie historiografii porozbiorowej stawiał Willaume'a na czele uczniów Skałkowskiego, zajmujących się czasami napoleońskimi²², to młody ten badacz na łamach redagowanego przez Handelsmana „Przeglądu Historycznego” ogłosił w 1937 r. *Dwór drezdeński wobec kampanii 1809 r.*, a w kwietniu 1939 r. złożył prof. Handelsmanowi maszynopis zasadniczej pracy. Wreszcie we wstępie do *Fryderyka Augusta* (s. 12) Handelsman jest wymieniony na pierwszym miejscu, przed Skałkowskim, wśród uczonych, którym autor dziękuje za informacje.

Wynikiem oparcia się na wzorze bardziej precyzyjnego warsztatu naukowego Handelsmana jest monografia *Fryderyk August jako książę warszawski*, wydana w r. 1939 nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyj. Nauk. Z szesnastu wykorzystanych w niej archiwów, według recenzenta, są „najważniejsze oczywiście warszawskie i krakowskie, saskie, paryskie, wiedeńskie i berlińskie”²³. Działalność panującego przedstawia na tle stosunków politycznych, społecznych i gospodarczych. Omawiając całokształt polskiej polityki Napoleona, Willaume sprowadza „sekret cesarski” do pozycji wyczekiwania. Tezę tę, nie bez uczucia wyraźnego „zawodu”, Skałkowski ostatecznie uznał, godząc się również „ze stylem autora, trzeźwego w sądach i bez błyskotliwości”. Zaznaczył przy tym „wyzszość dra Willaume'a nad Bonnefonsem, którego książka *Un allié de Napoléon, Frédéric-Auguste* (Paryż 1902) była... z punktu widzenia polskiego nie wystarczającą”. Wreszcie recenzent stwierdza, że „Willaume góruje bezwzględnie nad wszystkimi biografami pierwszego z królów

²¹ M. Handelsman: *Czasy porozbiorowe*. „Kwartalnik Historyczny” 1937, s. 312 n.

Dostrzegamy różnorodny mniejszy lub większy wpływ czołowych przedstawicieli polskiej myśli dziejopisarskiej. Nie można jednak pominąć pewnych oddziaływań historyków obcych, jak w okresie przedwojennym A. Aularda, A. Sorela, czy też szczególnie recenzowanego na łamach „Kwartalnika Historycznego” E. Driaulta, a w powojennym głównie G. Lefebvre'a. Wpływy te uwidaczniały się bardziej w zakresie konstrukcji i wykładu, w miarę zaś postępu lat coraz mniej w samej koncepcji historiograficznej, której pełne „samostanowienie” zbiega się z rzeczywistym usamodzielnieniem pracownika nauki.

²² M. Handelsman: loc. cit., s. 312.

²³ Rec. A. M. Skałkowskiego, „Roczniki Historyczne” 1946, s. 311.

saskich nie tylko zasięgiem badań archiwalnych, ale i znajomością literatury przedmiotu”²⁴.

Po wojnie zrazu związany funkcją docenta etatowego z Uniwersyte-tem Łódzkim Willaume ogłosił na łamach poznańskich „Roczników Historycznych” i „Przeglądu Zachodniego” szereg źródłowych szkiców oświetlających stosunki polsko-pruskie w dobie cesarstwa. Zdaniem kompetentnego znawcy, prof. Bronisława Pawłowskiego (Toruń), „autor zna doskonale epokę, literaturę i źródła do niej się odnoszące. Polityka Prus w stosunku do Księstwa Warszawskiego, aczkolwiek niejedno już wydobyli na światło dzienne polscy historycy, a zwłaszcza Askenazy, to jednak w całości nie była dotąd opracowana. Toteż z uznaniem należy podnieść tę pracę”²⁵.

W sierpniu 1953 r. Willaume przeniósł się na świeżo utworzony wydział humanistyczny Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie, opracował z pozycji światopoglądu naukowego ujętą sylwetkę *Symona Askenazego jako historyka dwu stuleci*²⁶. W przeprowadzonej m. in. krytyce jego warsztatu naukowego znalazł autor sukurs w rozprawie E. Rostworowskiego o Józefie Pawlikowskim²⁷, zanim problem ten został wszechstronnie omówiony w cennej monografii J. Dutkiewicza.

W związku z podróżą naukową Willaume'a do NRD w r. 1956 w instytutach historycznych uniwersytetów lipskiego i berlińskiego wygłoszony odczyt o *M. Lehmannie jako historyku i przyjacielu Polaków*²⁸ nasuwa pewne skojarzenia między działalnością dziejopisarską Lehmana a niektórymi jej reminiscencjami w twórczości jego polskich uczniów. Laureat nagrody państwowej, tzw. *Verdunpreis*, w r. 1888, swym dziełem o *Scharnhorscie mógł natchnąć Askenazego do napisania biografii polskiego bohatera doby napoleońskiej, Ks. J. Poniatowskiego*. Jeszcze w większym stopniu istnieją analogie między sposobem argumentacji Lehmana, uzasadniającego rewizję poglądów na przyczyny wojny siedmioletniej faktem zjednoczenia Niemiec przez Prusy w r. 1871, zwalniającym dziejopisa od potrzeby historycznego uzasadnienia „niemieckiego powołania

²⁴ Tamże, s. 312.

²⁵ B. Pawłowskiego rec. pracy *Prusy a sprawa polska za Ks. Warszawskiego*. „Kwartalnik Historyczny” 1949, s. 292.

²⁶ Wyd. w „Księdze Pamiątkowej Dziesięciolecia Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej” Lublin 1955, s. 229—250.

²⁷ E. Rostworowski: *Jakobin Józef Pawlikowski anonimowym autorem słynnych pism politycznych*. „Kwartalnik Historyczny” 1956, s. 74 n.

²⁸ Willaume: *Max Lehmann, ein fortschrittlicher deutscher Historiker und Polenfreund*. „Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig”. 1957/58, R. VII, s. 51—58.

Prus"²⁹, a argumentacją Skalkowskiego w wykładach o Kościuszcze o dopuszczalności krytycznego spojrzenia na rolę Kościuszki, skoro po odzyskaniu niepodległości Polski nie zachodzi obawa, że zwalczanie legendy kościuszkowskiej mogłoby zaszkodzić idei niepodległości. Podobna pasja badawcza, zaciętość i upór w polemice, a nawet niektóre cechy zewnętrzne wskazują również na pewien wpływ historyka getyńskiego, zapewne, w mniejszej mierze na Askenazego, nieco w większej na Skalkowskiego. Uwagi powyższe nasuwają się w uzupełnieniu może zbyt szkieletowych sylwetek Askenazego i Lehmana.

Dla dopełnienia obrazu trzydziestopięcioletniej działalności historyka lubelskiego pozostają do zasygnalizowania, oprócz będącej w opracowaniu rozprawy o współpracy polskich i niemieckich demokratów w połowie XIX stulecia, niedawno wydane studia nad dziejami wsi lubelskiej przed uwłaszczeniem³⁰. Badania te oświetlają nie tylko położenie chłopów i walkę klasową na wsi, lecz również poruszają całokształt takich zagadnień jak gospodarka, architektura, odzież, żywność, higiena, oświata itd. Zastosowana w nich metoda kompleksowa jest niewątpliwie zgodna z zasadami dialektycznymi uwzględnienia pełnego wachlarza problematyki.

Na zakończenie tego krótkiego rysu działalności dziejopisarskiej Willaume'a przytoczymy wypowiedzi o nim dwu znanych historyków. Zdaniem prof. U. J. Józefa Widajewicza „dorobek naukowy, jaki posiada, stawia J. Willaume'a w rzędzie najsolidniejszych znawców czasów najnowszych, jakich w młodszej generacji pracowników naukowych posiadamy”³¹. Według zaś prof. Andrzeja Wojtkowskiego (Lublin) „prace dra Willaume, poświęcone epoce napoleońskiej, stawiają go w rzędzie najpoważniejszych znawców owej epoki”³². Z naszej strony staraliśmy się zwrócić uwagę również na inne dziedziny zainteresowań naukowych lubelskiego badacza dziejów nowożytnych ze szczególnym uwzględnieniem Polski dziewiętnastowiecznej po rok 1863.

²⁹ M. Lehmann: *Friedrich der Grosse und der Ursprung des siebenjährigen Krieges*. Leipzig 1894, s. V.

³⁰ Willaume: *Położenie włości i antagonizm klasowy w Gościeradowie u schyłku epoki feudalnej*. „Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska”, sec. F, 1956, vol. VII, s. 1—35; *Z zagadnień gospodarczych Lubelszczyzny 1831—63*. „Księga Pamiątkowa 150-lecia AGAD w Warszawie”. Warszawa 1958, s. 511—577. *Z dziejów wsi lubelskiej przed uwłaszczeniem*. „Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska”, sec. F, 1958, s. 79—154; *Ruch agrarny na Lubelszczyźnie w 1861 r.*, „Rocznik Lubelski” 1958, t. I, s. 189—218; *Projavi klasovoi borotbi w setach Liublinskini v 1861 roci*. „Pitanija Zagalnoi Istorii”, Lwow 1959, s. 62—85.

³¹ J. Widajewicz, Kraków, 4 VI 1948, akta Min. Szk. Wyż. w Warszawie.

³² A. Wojtkowski: *Prace naukowe dra J. Willaume'a*. Lublin, 22 VI 1948, tamże.

BIBLIOGRAFIA PRAC JULIUSZA WILLAUME'A

1924

1. *Memoriał Wielhorskiego (1789)*. „Kwart. Hist.”, 1924, R. 38, s. 333—342.

1925

2. *Generał Józef Wielhorski (1759—1817)*. Poznań 1925, s. 84. (Wyd.) „Życiorysy zasłużonych Polaków wieku XVIII i XIX”, nr 4.

Rec. J. Łobaczewski (Dobaczewski): „Kwart. Hist.” 1927, R. 41, s. 175—176.

3. *Napoleon w Warszawie w 1812 r.* „Kwart. Hist.”, 1925, R. 39, s. 521—522.

1926

4. *Stan służby C. Godebskiego*. „Kwart. Hist.”, 1926, R. 40, s. 421—422.
5. *Wstęp do pracy Szczęsnego Krzyżanowskiego: Rys organizacji 3 pułku piechoty cudzoziemskiej a 1-go polskiej (1815)*. Kościan 1926, s. 3—5.
6. *Rodzina Wielhorskich*. Kościan 1926, s. 16.
7. *Gen. J. Wielhorski jako autor dzieł wojskowych*. Kościan 1926, s. 16.
8. (Rec.) J. Staszewski: *Województwo kaliskie w 1830—31 r.* „Roczn. Hist.”, 1926, s. 101.
9. *Służba zdrowia armii Ks. Warszawskiego w przededniu kampanii 1812 r.* Warszawa 1926 (Odb. z „Lekarza Wojskowego”, 1925, nr 11), s. 11.

Rec. J. Łobaczewski (Dobaczewski): „Kwart. Hist.”, 1927, R. 41, s. 176.

1927

10. (Rec.) E. Driault: *Napoléon et l'Europe, le Grand Empire 1809—1812*. Paris 1924, „Kwart. Hist.”, 1927, R. 41, s. 177—178.

1928

1. *Le Journal des Débats et le maréchal J. Poniatowski*. „Revue des Etudes Napoléoniennes”, Paris 1928, T. 28, s. 119—122.
12. (Rec.) J. Staszewski: *Organizacja powstania poznańskiego w 1809 r.* „Kronika Miasta Poznania”, 1928, R. 6, s. 89—105, „Kwart. Hist.”, 1928, R. 42, s. 792—795.
13. (Rec.) J. Staszewski: *Wyprawa austriacka na Toruń i Pomorze 1809 r.* „Roczn. Hist.”, R. 4, s. 60—87, „Strażnica Zachodnia”, 1928, nr 3, s. 478—479.

1929

14. *Amilkar Kosiński (1769—1823)*. „Roczn. Hist.”, 1929, R. 5, z. 1, s. 27—82, 201—269. (Wyd. osobne) *Amilkar Kosiński 1769—1823* napisał... Poznań 1930, s. 181, 4 nlb. „Życiorysy zasłużonych Polaków wieku XVIII i XIX”, t. 9.

Rec. H. Wereszycki: „Kwart. Hist.”, 1930, R. 44, s. 604—606; J. Staszewski: „Przegl. Hist. Wojsk.”, 1930, t. II, z. 2, s. 355—359. Tenże: *Replika dr Willaume*. „Przegl. Hist. Wojsk.”, 1930, t. III, s. 294—297.

15. *Amilkar Kosiński w Bydgoszczy 1806—1807 r.* „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, 1929/31, t. 8, s. 211—217.

1930

16. *Obrona Księstwa Warszawskiego w 1812 r.* „Przegl. Hist. Wojsk.”, 1930, t. III, s. 145—180; odb., s. 36.
17. *Un soldat polonais de Napoléon, le gén. Kosiński.* „Revue des Etudes Napoléoniennes”, Paris 1930, z. 2, s. 323—334.
18. *Generał Amilkar Kosiński w Poznaniu (1807—1808) r.* „Kronika Miasta Poznania”, 1930, R. 8, s. 88—95.
19. *Polska nota do Komitetu Ocalenia Publicznego 1795 r.* „Kwart. Hist.”, 1930, R. 44, t. I, s. 493—495.
20. *Odpowiedź p. Januszowi Staszewskiemu.* „Przegl. Hist. Wojsk.”, 1930, t. III, s. 291—294.
21. (Rec.) J. Staszewski: *Wybicki i prefektura poznańska wobec organizacji powstania 1809 r.* „Kronika Miasta Poznania”, 1928, R. 6, nr 8, s. 179—190, „Roczn. Hist.”, 1930, R. 6, s. 125—126.

1931

22. *Rola Amilkara Kosińskiego w niedoszłej organizacji wojsk Wielkiego Księstwa Poznańskiego (1815—1821).* „Kronika Miasta Poznania”, 1931, R. 9, s. 33—43.
23. (Kosińskiego) *Mowa na zgon Kościuszki (1817).* „Kronika Miasta Poznania”, 1931, R. 9, s. 390—393.
24. (Rec.) F. Funck: *In Russland und in Sachsen 1812—1815.* „Kwart. Hist.”, 1931, R. 45, t. I, s. 159—160.

1932

25. *La perte de Mantoue (1799). Lettres inédites du général Foissac La Tour (1799).* „Revue des Etudes Napoléoniennes”, 1932, R. 21, s. 163—176.
- Rec. W.A.W.: „Kwart. Hist.”, 1933, R. 47, t. II, s. 122.
26. (Rec.) J. Staszewski: *Powstanie poznańskie 1809 r.* „Kronika Miasta Poznania”, 1930, R. 8, nr 1, s. 1—16; nr 2, s. 160—180, nr 3, s. 264—277, „Kwart. Hist.”, 1932, R. 46, T. I, s. 227—231.

1933

27. *Misja polityczna Morskiego w 1812 r.* „Kwart. Hist.”, 1933, R. 47, t. I, s. 31—72; odb., s. 44.
28. *Założa Mantui w niewoli.* „Przeszłość” Poznań 1933, nr 4, s. 52—54.
29. *Z politycznej satyry Wielkiej Emigracji.* „Przeszłość”, 1933, t. 5, s. 69—72, 84—89; odb. b. r., s. 11.

1934

30. (Rec.) L. Madelin: *Le Consulat et l'Empire*, t. I, 1799—1809, t. II, 1809—1815, Paris 1933, „Kwart. Hist.”, 1934, R. 48, s. 352—355.

1935

31. *Projekt reformy ministerstwa wojny Księstwa Warszawskiego w 1810 r.* „Przeszłość”, 1935, t. 7, s. 1—16, 27—30, 61—64, 87—94.
32. *Amelia Augusta (1751—1828).* „Polski Słownik Biograficzny”, Kraków 1935, t. I, s. 86.
33. *Szymon Askenazy.* „Przeszłość”, 1935, t. 7, s. 177—178.
34. *Charakterystyka Napoleona I.* „Kwart. Hist.”, 1935, R. 49, s. 587—591.
35. (Rec.) S. Wałęga: *Dzieje polityczne Torunia u schyłku Rzeczypospolitej (1772—1793)* Toruń 1933, t. I, „Roczn. Hist.”, 1935, R. 11, s. 93—96.

36. (Rec.) L. Madelin: *Napoléon. Collection „Les Constructeurs”*. Paris 1935, „Kwart. Hist.”, 1935, R. 49, s. 174—176.

37. (Rec.) L. Rac: *Konfederacja Narodu Polskiego. Z dziejów Wielkiej Emigracji*. „Przegl. Hist.”, t. XXXII, s. 155—201, „Kwart. Hist.”, 1935, R. 49, s. 198—200.

38. (Rec.) R. Lote: *Histoire de la culture allemande...* Paris 1934, „Kwart. Hist.”, 1935, R. 49, s. 659—669.

39. (Rec.) G. Lecomte: *Thiers. Collection „Les Constructeurs”*. Paris 1933, „Kwart. Hist.”, 1935, R. 49, s. 709—710.

40. (Rec.) S. Truchim: *Szkice z historii szkolnictwa*. Seria wtóra. Warszawa 1935, „Kwart. Hist.”, 1935, R. 49, s. 701—702.

1936

41. *Fryderyk August wobec sprawy polskiej w 1812 r.* „Kwart. Hist.” 1936, R. 50, s. 427—441; odb., s. 17.

42. *Scheda po hetmanie wielkim litewskim Ogińskim*. „Ateneum Wileńskie”, 1936, t. 11, s. 173—189.

Rec. XY: „Kwart. Hist.”, 1936, R. 50, s. 803.

43. *Błęzyński Hipolit Ksawery*. „Pol. Słown. Biograf.” Kraków 1936, t. II, s. 133—134.

44. *Konfederacja Narodu Polskiego w 1836 r.* „Kwart. Hist.”, 1936, R. 50, s. 61—71.

45. (Rec.) J. Staszewski: *Gen. Taczanowski*. „Przeszłość”, 1936, nr 7—8, s. 127—128.

46. (Rec.) B. Pawłowski: *Historia wojny polsko-austriackiej 1809 r.* „Zapiski Tow. Nauk. Tor.”, 1936, s. 198—199.

47. (Rec.) A. Saint-Léger — Ph. Sagnac: *La prépondérance française, Louis XIV (1661—1715)*. Paris 1935, „Kwart. Hist.”, 1936, R. 50, s. 330—334.

48. (Rec.) A. Tomaszewski: *Zdobycie dworca w Łopiennie. Przyczynek do bitwy pod Zdziechową 30—31 grudnia 1918*. Poznań 1935 „Przeszłość”, nr 5—6, s. 77—85, „Kwart. Hist.”, 1936, s. 125—127.

1937

49. *Dwór drezdeński wobec kampanii 1809 roku*. „Przegl. Hist.”, 1937, z. 1, s. 54—72.

1938

50. *Colomb Ludwik Krzysztof*. „Pol. Słown. Biograf.” Kraków 1938, t. IV s. 93.

51. *Generał Hipolit Błęzyński*. „Archiwum Heraldyczne”. Warszawa 1938, nr 2, s. 23—27.

1939

52. *Fryderyk August jako książę warszawski (1807—1815)*. Poznań 1939, s. 2 nrb., 405, i tabl., Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Prace Komisji Historycznej, t. 13, z. 2, s. 145—549; odb. s. 405.

Rec. A. Skałkowski: „Roczn. Hist.”, 1946, R. 15, s. 311—312; oraz G. Rhode: „Deutsche Wissenschaftliche Zeitschrift in Wartheland”. Posen 1940, t. I, s. 336—338.

53. *Zagadnienie siły zbrojnej i obronności państwa w programie licealnym historii*. Poznań 1939, s. 56.

1945

54. *Prusy Wschodnie (szkic historyczno-geograficzno-statystyczny)*. „Bellona”, Łódź 1945, z. 7—8, s. 334—348.
55. *Pomorze Szczecińskie (szkic historyczno-geograficzno-statystyczny)*. „Bellona”, Łódź 1945, z. 9, s. 451—466.
56. *Śląsk Zachodni (szkic historyczno-geograficzno-statystyczny)*. „Bellona”, Łódź 1945, z. 10, s. 571—593.

1946

57. *Tadeusz Kościuszko, w 200 rocznicę urodzin.* „Bellona”, Łódź 1946, z. 1, s. 5—12.
58. *Polityka germanizacyjna Prus od Fryderyka II do Hitlera.* „Bellona”, Łódź 1946, z. 3—4, s. 167—179; odb., s. 15.
59. *Niemiecka polityka kolonizacyjna na ziemiach polskich.* Łódź 1946. Wyższa Szkoła Nauk Administracyjnych. „Biblioteka Skryptów”, t. VIII, s. 117. (Skrypt powielony).

1947

60. *Stosunki społeczne i polityczne Księstwa Warszawskiego.* „Myśl Współczesna”, 1947, nr 2, s. 161—179.
61. (Rec.) A. Zawilski: *Bateria została. Relacja uczestnika kampanii wrześniowej.* Łódź 1946, „Roczn. Hist.”, 1947, R. 16, s. 341—342.
62. (Rec.) W. Jastrzębowski: *Gospodarka niemiecka w Polsce. (1939—1944)*. Warszawa 1946, „Roczn. Hist.”, 1947, R. 16, s. 343—348.
63. (Rec.) *Documenta occupationis Teutonicae.* Poznań 1945, „Roczn. Hist.”, 1947, R. 16, s. 348—350.
64. (Rec.) K. M. Pospieszalski: *Polska pod niemieckim prawem 1939—1945.* Poznań 1946, „Roczn. Hist.”, 1947, R. 16, s. 350—352.
65. *Podręcznik historii dla VIII klasy szkoły podstawowej pod redakcją N. Gąsiorowskiej.* Warszawa 1947, PZWS, wyd. 2 z 1948 r., s. 100—180.
66. *Odpowiedź na recenzję A. Skalkowskiemu.* „Roczn. Hist.”, 1947, R. 16, s. 386—387.

1948

67. *Prusy a sprawa polska za Ks. Warszawskiego.* „Roczn. Hist.”, 1948, R. 17, z. 2, s. 378—398.
Roc. B. Pawłowski: „Kwart. Hist.”, 1949, R. 57, z. 1—4, s. 291—292.
68. *Dziekoński Kazimierz.* „Pol. Słown. Biograf.”, Kraków 1948, t. VI, s. 134—135.
69. *Fryderyk August (1750—1827).* „Pol. Słown. Biograf.”, Kraków 1948—1958, t. VII, s. 159—160.
70. *Garczyński Antoni.* Tamże, s. 273—274.
71. (Rec.) E. Tarlé: *Napoleon.* Warszawa 1946, „Roczn. Hist.”, 1948, R. 17, z. 1, s. 259—262.
72. (Rec.) J. Pajewski: *Niemcy w czasach nowożytnych.* Poznań 1947, Tamże, s. 2, s. 508—511.
73. (Rec.) W. Konopczyński: *Fryderyk Wielki a Polska.* Poznań 1947, Tamże, s. 511—514.
74. *Gaward Ludwik.* „Pol. Słown. Biograf.”, Kraków 1948—1958, t. VII, z. 1—4, s. 312.

1949

75. (Rec.) *Roczniki Historyczne*. „Wiad. Hist.”, 1949, R. 2, nr 3/7, s. 37—38.

1950

76. *Stanowisko Prus wobec sprawy polskiej na Kongresie Wiedeńskim* „Przegl. Zachodni”, Poznań 1950, nr 1—2, s. 1—15.

1951

77. *Rozgraniczenie Księstwa Warszawskiego z Prusami*. „Przegl. Zachodni”, 1951, nr 3—4, s. 474—492.

78. *Stosunki sąsiedzkie Księstwa Warszawskiego z Prusami*. Tamże, nr 11—12, s. 396—427.

1952

79. *Polsko-pruskie stosunki finansowo-gospodarcze 1807—1813*. „Roczn. Hist.”, 1952, R. 19, s. 99—132.

80. *Polityka Prus wobec Księstwa Warszawskiego*. Odb.: Sprawozdania z czynności i posiedzeń r. 1949 Ł.T.N., Łódź 1952, nr 2 (8), s. 4.

81. (Rec.) T. Mencil: *Introduction du Code Napoléon dans le Duché de Varsovie (1808)*, „Czasop. Prawn. Hist.”, 1949, t. II, s. 141—198, „Roczn. Hist.”, 1952, s. 235—237.

1954

82. *Rewindykacja archiwaliów i depozytów z Prus (1807—1812)*. „Przegl. Zachodni”, 1954, nr 9—10, s. 216—231; odb., s. 18.

- Rec. T. Mencil: „Archeion”, 1957, R. 27, s. 347—349.

1955

83. *Szymon Askenazy jako historyk dwu stuleci*. „Księga Pamiątkowa Dziesięciolecia UMCS”, Lublin 1955, s. 229—250; nadb., 1956, s. 22.

- Rec. J. Dutkiewicz: „Kwart. Hist.”, 1956, nr 6, s. 138—139.

84. (Rec.) T. Mencil: *Feliks Łubieński, minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego*. Warszawa 1954, „Roczn. Hist.”, 1955, R. 20, s. 201—206.

1956

85. *Położenie włościan i antagonizm klasowy w Gościeradowie u schyłku epoki feudalnej*. „Ann. Univ. Mariae Curie Skłodowska”, sec. F, 1956, vol. VII, s. 1—35.

- Rec. Krzysztof] G[roniowski] „Kwart. Hist.”, 1957, nr 6, s. 160; oraz J. Gurba, R. Orłowski, J. Danielewicz: *Problematyka historyczna w Annales UMCS*. „Roczn. Lub.”, 1958, t. I, s. 283—284.

86. *Misja berlińska J. K. Szaniawskiego w 1807—8 roku*. „Ann. Univ. Mariae Curie Skłodowska”, sec. F., 1956, vol. VII, s. 201—265.

- Rec. T. Mencil: „Archeion”, 1957, R. 27, s. 347—349.

87. *Głos w dyskusji na Sesji Naukowej poświęconej Rewolucji 1905—1907 r.* „Materiały Sesji Naukowej”, Lublin 1956, s. 117—119.

1957

88. *Max Lehmann, ein fortschrittlicher deutscher Historiker und Polenfreund*. „Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig”, 1957/58, 7 Jahrgang, Heft 1/2, s. 51—58.

89. *Lubelskie środowisko naukowe*. „Kwart. Hist.”, 1957, nr 3, s. 223—232.
90. *Ocena okresu Ks. Warszawskiego. Kuria rzymska a sprawa polska w l. 1860—1863. Ruch chłopski w 1861 r.* „Kwart. Hist.”, 1957, nr 4—5, s. 156—158.
91. *W sprawie właściwej oceny Szymona Askenazego* (Replika na recenzję J. Dutkiewicza). „Kwart. Hist.”, 1957, nr 2, s. 312—315.
92. (Rec.) *Französische und Sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848/9*. Wyd. H. Kreitzschmar i H. Schlechte. „Kwart. Hist.”, 1957, nr 2, s. 164—187.
93. (Rec.) G. Schilfert: *Sieg und Niederlage des demokratischen Wahlrechts in der deutschen Revolution 1848—1849*. „Kwart. Hist.”, 1957, nr 4—5, s. 250—253.
94. (Rec.) *Jakobiner und Sansculotten. Beiträge zur Geschichte der französischen Revolutionsregierung 1793/94*. Wyd. W. Markov. „Kwart. Hist.”, 1957, nr 6, s. 139—141.
95. (Rec.) M. Seydewitz: *Die unsiegbare Stadt. Zerstörung und Wiederaufbau von Dresden*. „Kwart. Hist.”, 1957, nr 6, s. 165—166.

1958

96. *Z zagadnień gospodarczych Lubelszczyzny 1831—1863*. „Księga Pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie”, Warszawa 1958, s. 511—557.
97. *Z dziejów wsi lubelskiej przed uwłaszczeniem*. „Ann. Univ. Mariae Curie Skłodowska”, sec. F., 1958, vol. X, s. 79—154.
98. *Ruch agrarny na Lubelszczyźnie w 1861 roku*. „Roczn. Lub.”, 1958, t. I, s. 189—218.
99. (Rec.) G. Zych: *Rok 1807*. „Przegl. Hist.”, 1958, z. 3, s. 604—608.
100. (Rec.) F. Kiszling: *Franz Ferdinand v. Osterreich-Este*. „Roczn. Hist.”, 1958, s. 433—438. Mutacja: „Kwart. Hist.”, 1958, nr 3, s. 887—389.
101. (Rec.) P. Stultz, A. Opitz: *Volksbewegungen in Kursachsen zur Zeit der französischen Revolution*. „Kwart. Hist.”, 1958, nr 1, s. 230.
102. *Sesja czterdziestolecia Rewolucji Październikowej w Lublinie*. Tamże, s. 254—255.

1959

103. *Projavi klasovoj borotbi v selach Ljublinščini v 1861-roci*. „Pitanija za-galnoj istorii” („Voprosy vseobščej istorii”), Lvov 1959, s. 62—35.
104. (Rec.) J. Droz: *Les révolutions allemandes de 1848*. „Przegl. Hist.”, 1959, z. 1, s. 156—158.
105. (Rec.) *Deutsch — slawische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten*. Aufsätze E. Winter zum 60. Geburtstag. „Kwart. Hist.”, 1959, nr 1, s. 209.
106. (Rec.) Ch. Pouthas: *La population française pendant la 1-re moitié du XIXe siècle*. Tamże, s. 236.
107. (Rec.) A. Fugier: *La Révolution Française et l'Empire Napoléonien*. „Przegl. Hist.”, 1959, z. 2, s. 384—386.
- 107a. *Głiszczyński (Głisczyński) Antoni (1766—1835)*, „Pol. Słown. Biograf.”, 1959, t. VIII/1, z. 36, s. 70—72.

Artykuły popularyzacyjne

1928

108. Witold Kosiński. „Dziennik Poznański”, 18 XII 1928.

1945

109. *Sprawa Łużyc*. „Rzeczpospolita”, Lublin, I, 1945.
110. *Prusy Wschodnie*. Tamże.
111. *Polacy na Śląsku niemieckim*, Tamże, 3 II 1945, nr 39, s. 3.
112. *Stan ludności polskiej w Niemczech*. „Gazeta Lubelska”, 26 II 1945.

1946

113. *Rugia symbolem walczącej Słowiańszczyzny*. „Głos Robotniczy” Łódź, 1946, nr 183, s. 6.

1947

114. *Powstanie listopadowe*. „Głos Robotniczy”, Łódź 1947, nr 323, s. 3.

1948

115. *Powstanie styczniowe*. „Głos Robotniczy”, Łódź 1948, nr 23, s. 3.
116. *Proletariatscy*. Tamże, nr 28, s. 3.
117. *Czy Napoleon był w Kutnie?* „Dziennik Łódzki”, 12 II 1948, nr 41, s. 3.
118. *Powstanie i znaczenie Manifestu Komunistycznego*. „Głos Robotniczy”, 1948, nr 44, s. 4.
119. *Powstanie 1846 r.* Tamże, nr 58, s. 5.
120. *Powstanie wielkopolskie 1848 r.* Tamże, nr 79, s. 5.
121. *Europa wobec powstania listopadowego*. Tamże, nr 324, s. 9—10.

1949

122. *Generał Józef Bem*. Tamże, 1949, nr 287.
123. *Generał Dembiński*. Tamże, nr 326, s. 4.

1950

124. *Powstanie listopadowe jako zagadnienie międzynarodowe*. „Kurier Codzienny”, Warszawa 29 XI 1950, s. 3.

1951

125. *Powstanie styczniowe*. Tamże, 21 I 1951, s. 4.
126. *Tadeusz Kościuszko — 205 rocznica urodzin*. Tamże, 11 II 1951.
127. *Wspomnienie o gen. J. Dąbrowskim*. „Głos Robotniczy”, Łódź, 25 V 1951, s. 4.

1952

128. *Stiepan Razin*. „Kurier Codzienny”, Warszawa, 29 VI 1952.
129. *Zdobycie Bastylji*. „Dziennik Łódzki”, 1952, nr 27, s. 4.
130. *Tradycje narodowe a projekt Konstytucji*. „Kurier Codzienny”, Warszawa, 13 III 1952, nr 67, s. 4.

1953

131. *Postępowe tradycje powstania styczniowego*. „Kurier Codzienny” 21 I 1953, nr 19.
132. *Powstanie styczniowe*. „Dziennik Łódzki”, 21 I 1953, nr 19, s. 3.
133. *Revolucja, która zadecydowała o całym stuleciu*. (14. 7 — dzień święta ludu francuskiego), „Kurier Codzienny”, 14 VII 1953, s. 4.

1955

134. *Tradycje polsko-białoruskie*. „Tygodnik Demokratyczny”, 28 IX—4 X 1955, nr 39, s. 6.

135. *Rozwój kultury białoruskiej*. „Sztanda: Ludu”, Lublin 6 X 1955, nr 237, s. 3.

Zestawił Ryszard Orłowski

РЕЗЮМЕ

Настоящая работа обсуждает проблему отношения учителя к ученику на основании более известных научных контактов Шимона Ашкенази с Адамом М. Скалковским а шире на основании отношения Скалковского к Юлиушу Виллему, приводя к заключению, что научные концепции учителя не определяют полностью линии развития его ученика, а тем меньше „ученика ученика”. Если напр. в работе Виллёма: „Генерал Иосиф Вельгорский (Познань 1925) заметно некоторое влияние Ашкенази в области системы, стиля и освещения исторического фона, в биографии же „Амилькар Косинский” (Познань 1930) преимущество исходящего из первоисточника материала указывает на писательскую технику Скалковского, то после 1930 г. отмечается под влиянием социо-психологического метода Марцелия Гандельсмана, наиболее активного и представительного историка Польши в период между войнами, так в существенном как и формальном отношениях выразительная перемена. В научной работе „Политическая миссия Морского в 1812 г.” („Kwartalnik Historyczny” 1933) Виллём на основании материалов Archives Nationales в Париже вопреки школе Ашкенази низводит „вторую польскую войну” к роли средства, а не цели наполеоновской политики; определяет ориентацию императора по отношению к польскому вопросу в 1812 г. как „позицию благожелательного нейтралитета”. Аналогично суть дела сформулировал вскоре Л. Маделен, „une sorte d'expectative simplement bienveillante” („Napoléon”, Paris 1935, s. 343).

В основывающейся на материалах 16 архивов главной своей монографии „Фридерик Август в качестве князя варшавского” (Познань 1939), обсуждая во всем объеме польскую политику Наполеона, Виллём низводит „императорский секрет” к позиции выжидания. Этот тезис окончательно признал Скалковский, подчеркивая „превосходство д-ра Виллёма над Боннфонсом, книга которого „Un allié de Napoléon, Frédéric-Auguste” (Париж 1902) была с польской точки зрения недостаточна” („Roczniki Historyczne” 1946, s. 311 n.).

После войны на страницах „Roczniki Historyczne” и „Przegląd Zachodni” Виллём опубликовал серию исходящих из первопечатников трудов, освещающих польско-прусские отношения в эпоху Империи, оцененных позитивно выдающимся знатоком Б. Павловским („Kwart. Histor.” 1949); разработал также критический силуэт Ашкенази как историка (Люблин 1955) и припомнил его учителя Макса Лемана, немецкого прогрессивного историка и приятеля поляков („Wissenschaftliche Zeitschrift der K.-Marx-Universität Leipzig” 1957/8). Наконец в опубликованных в последнее время между прочим на страницах „Annales UMCS” и „Вопросы всеобщей истории” исследованиях по истории люблинской деревни перед раскрепощением, применяя комплексный метод, старался подвергнуть всестороннему освещению социальную проблематику.

35-летняя историографическая деятельность И. Виллёма рядом с некоторыми влияниями вышеупомянутых историков польских и зарубежных (в более ранний период между прочим Э. Дрио, в органе которого „Revue des Etudes Napoléoniennes” также опубликовал свои статьи, в последний же период Г. Лефевбра), обнаруживает возрастающую тенденцию к самостоятельному подходу к историческим событиям, которая во всей полноте могла найти свое выражение с моментом достижения самостоятельного места для ведения научной работы.

R É S U M É

L'étude traite plus brièvement le problème de la relation du maître au disciple à la base des contacts scientifiques plus connus de Szymon Askenazy avec Adam M. Skałkowski, et plus largement en analysant le rapport de Skałkowski à Juliusz Willaume; il en résulte que les conceptions scientifiques du maître ne déterminent pas pleinement la ligne du développement de l'élève, d'autant moins du „disciple d'un disciple”. Si p. ex. dans le travail de Willaume: „Le général Joseph Wielhorski” (Poznań 1925) on voit une certaine influence d'Askenazy sur la composition, le style et la caractéristique du fond historique, et dans la biographie „Amilkar Kosiński” (thèse; Poznań 1930) la prépondérance du matériel d'archives rappelle la technique d'écrivain de Skałkowski, après 1930, sous l'influence de la méthode socio-psychologique de Marcell Handelsman, le plus actif et représentatif historien polonais d'entre deux guerres, s'accroît un changement bien visible tant sous l'aspect méritorique que formel. Dans la dissertation „La mission politique de Morski en 1812” („Kwartalnik Historyczny” 1933), en se basant sur les maté-

rioux d'Archives Nationales à Paris, contrairement à l'école d'Askenazy, Willaume considère „la seconde guerre de Pologne” comme moyen et pas comme but de la politique napoléonienne. Il précise l'attitude de l'empereur envers la question de Pologne en 1812 comme „une position d'une neutralité bienveillante”. Analogiquement la question fut formulée bientôt par Louis Madelin — „une sorte d'expectative simplement bienveillante” („Napoléon”, Paris 1935, p. 343).

Dans sa principale monographie „Frédéric-Auguste duc de Varsovie” (Poznań 1939), basée sur les 16 archives, en faisant l'analyse de toute la politique polonaise de Napoléon, Willaume explique „le secret de l'empereur” en admettant que celui-ci gardait une attitude expectante. Cette thèse fut finalement admise par Skalkowski qui souligna „la supériorité du dr Willaume sur Bonnefons, dont le livre „Un allié de Napoléon, Frédéric-Auguste” (Paris 1902) était... du point du vue polonais insuffisant” („Roczniki Historyczne”, 1946, p. 311).

Après la guerre, dans les „Roczniki Historyczne” et „Przegląd Zachodni” Willaume publia une série d'études documentées, expliquant les relations polono-prussiennes à l'époque de l'Empire, appréciées positivement par l'éminent connaisseur B. Pawłowski („Kwartalnik Historyczny”, 1949). Il dessina aussi la silhouette critique d'Askenazy historien (Lublin 1955) et rappela son maître, Max Lehmann, savant progressiste allemand et ami des Polonais („Wissenschaftliche Zeitschrift der K.-Marx-Universität Leipzig” 1957/58). Enfin, dans les „Annales Univ. Mariae Curie-Skłodowska” et „Pitanija Zagalnoi Istorii” et dans les deux publications récentes sur l'histoire de la campagne de Lublin avant l'émancipation des paysans, en appliquant la méthode totale, il essayait d'éclaircir la problématique sociale à tous ses points de vue.

Pendant les 35 ans de l'activité historiographique de J. Willaume, à côté de quelques influences des historiens sus-mentionnés, polonais et étrangers, (d'abord peut-être d'Édouard Driault, dans l'organe duquel intitulé „Revue des Études Napoléoniennes” il publiait aussi ses articles; récemment plutôt de Georges Lefebvre), s'accroît une tendance croissante à une conception des faits historiques, propre à lui, se manifestant sans obstacles dès le moment de la possession de son atelier de recherches.